

INGA EDU
Institutul de Filologie
(Chișinău)

SINCRONIZAREA – UN DIALOG CULTURAL DINTRE EST ȘI VEST

Abstract

This article views the problem of cultural synchronization. For a culture in which the term of transition is expanded chronologically, synchronization is a necessity. Due to its history, the Bessarabian area was placed between the East and the West and thus determined conservation of a specific national element in conditions of open communication with Europe. Opinions regarding this kind of communication on a cultural level differ, but actual literary trends prove the importance of the process of synchronization.

Actualitatea ne determină să asistăm zilnic la un spectacol al sincronizării, a cărei desfășurare polimorfă este mediată de pătrunderea-i fuzibilă în toate sferile de existență ale unei societăți. Problema nu implică o doză mare de noutate, în schimb este provocatoare de răni culturale. Încă în 1989, revista *Nistru* a publicat materialele unei mese rotunde cu genericul „Specificul național în arta și literatura moldovenească”, unde nu a lipsit din discuții aspectul sincronizării, pe atunci o mare aspirație a literaturii din Basarabia:

„**V. Beșleagă:** O mare parte din rădăcirile literaturii noastre, care e o literatură europeană, s-au vrut și s-au format în contextul european. Literatura și expresia a fost ruptă de la matca ei, de acolo de unde s-au născut Creangă și Eminescu. Ea a fost izolată în mod intenționat. De exemplu, literatura română dintre cele două războaie se desfășoară sub semnul sincronizării cu literatura occidentală. Ridicarea dintr-o simțire, dintr-o expresie a sec. XIX, când poporul s-a format ca individualitate, ca un stat național, și ieșirea în lume, aspirația aceasta a sincronizat cu procesul occidental, european sau mondial și este și acuma o trăsătură a literaturii din România. Astăzi ea este o aspirație colosală... Vine sincronizarea cu procesul literar european sau mondial, dar cultivat pe fondul de bază.” [6, 1989: 134]

Rădăcinile nesincronizării au, în mare parte, un pivot istoric. În perioada cuprinsă între anii 1945 și 1985, Occidentul și Orientul s-au privit reciproc drept inamici. Dezvoltarea socială, politică și economică a determinat ca Vestul să devină un „loc exotic pentru Est: strălucitor, evoluat, civilizată” și Estul însuși să ia „locul întunecat, înapoiat, barbar.” [2, p. 33] Strategia dialogală dintre aceste două emisfere este guvernată de relația parte-întreg. În momentul în care Estul își apăra ființa în fața presiunilor politice,

în Occident, transformarea direcționa unitățile de cultură de tip umanistic spre cele de factură tehnologică.

Obişnuiri să învinuim istoria pentru crearea unor astfel de situații, afirmăm că am devenit victime ale funcționalității ei. Cu siguranță, și după al Doilea Război Mondial, a existat, printre rândurile populației, o tendință dublu ramificată: una care își dorea sincronizarea cu Occidentul, și alta era dornică de obediență tradițiilor existente. Ambele însă au fost adăpostite de o blocadă ideologică ce le-a schimbat traiectoria evoluției socioculturale. Această vină este totuși polarizată. Pe de o parte, bariera psihologică este produsul unei căderi în mrejele evenimentelor, iar de cealaltă parte, am fost tratați în Occident ca o „Europă a triburilor, din cauza puseelor naționaliste apărute după căderea cortinei de fier.” [2, p. 41] În condițiile sociopolitice în care *am evoluat* nici nu puteam fi priviți altfel. Atât cât a fost menținută Cortina de Fier, exista o forță a clarității și siguranței, iar, după căderea ei, națiuni omogene au început să se dezintegreze. În Est, acest eveniment a declanșat renașterea mișcărilor naționaliste, iar în Vest a accelerat xenofobia și tendințele rasiste. Astfel, naționalismul postcomunist, în Est, ascundea distincțiile dintre vechile structuri sociopolitice și cele care urmau să vină, iar dimensiunea sociologică demonstrează perpetuarea neînțelegerii Est-Vest în plan multiaspectual.

Alexandra Titu consideră că a doua jumătate a secolului XX a fost, pentru țările blocului răsăritean, o confruntare a două universalisme, „internaționalismul socialist, dependent de moștenirea ideologică modernistă și universalismul euroatlantic.” Acest spațiu „a sintetizat... influențele la nivelul culturii ca nivelul cel mai flexibil, mai transparent și disponibil, influența directă, impusă cu autoritate puterii politice, a Estului, și cea indirectă – dar avid căutată, proiectată ca aspirație, ca ideal, a culturii vestice, cu libertatea sa prospectivă, inovativă, reflexivă, critică.” [7, p. 27-28] Deși conjunctura politică era cea care unea țările acestui bloc, moștenirea lor ideologică era diferită, fapt care a dezvoltat o formă de provincialism specific. Pentru țările integrate spațiului sovietic, acest provincialism a avut un caracter dramatic fiindcă s-a dezvoltat prin sentimentul retardării față de Vest și prin anularea coerenței culturale. Conștientizarea dependenței culturale a generat tensiuni pentru integrarea în unul din contextele existente.

Situația culturii din Republica Moldova/ Basarabia în urma politicii de după al Doilea Război Mondial, dar și după destrămarea imperiului sovietic „exprimă în mod specific...această tensiune a dependențelor contextuale, o actualitate a metamorfozelor contextelor, a nevoii de a opta între contextualizări diferite, de eludări ale unor decalaje și defazări, la nivelul manipulării sistemelor de valori ... al recuceririi suportului lingvistic național și al modernizării lui, în fine, a reconsiderării raporturilor dintre conținuturile comunicării artistice și suporturile mediatice și lingvistice.” [7, p. 28]

Actualitatea identifică, în opinia Alexandrei Titu, câteva direcții de bază ale culturii basarabene:

1. Orientarea pronțională manifestată prin reafirmarea identității românești și apartenența la cultura acestei naționalități.
2. Tendința integrării europene, continuarea proiectului suprimat de războiul mondial și de accesul ideologiei comuniste la aproape jumătate din teritoriul Europei.

3. Conservatorismul rusofil, bazat pe existența unei „mase rusofone și a unor elite culturale, politice și economice fidele autorității pruruse”.

4. „Enclavizarea Moldovei de Est” – direcție adoptată de conservatorii rusofili, apare spre finele deceniului al zecelea al secolului trecut și se identifică prin „proclamarea unei diferențe lingvistice de fond și a unor interese divergente față de arealul românesc, inclusiv de tropismul prooccidental.” [7, p. 30]

Cultura basarabeană a affrontat elementele pruruse, dar nu putem face o taină din faptul că pe acest segment al istoriei contemporane s-au înnodat două firi – unul deconstructiv și celălalt protestatar, situație înțebită după desprinderea de Imperiul sovietic. Conflictul esențial nu se limitează doar la tipul structurii sociale, ci se acutizează prin caracterul etnic, prin dorința de reafirmare națională și de impunere a limbii române ca limbă oficială. Frontiera militară nu a avut forța să afecteze conștiința apartenenței culturale și istorice. Totuși linia de forță care a facilitat apropierea acestor două spații a fost *limba*.

Marile merite ale evoluției i le datorăm orientării prononaionale. În lista activităților ei, criticul de artă Alexandra Titu include: „Înființarea instanțelor învățământului superior de artă, a unui teatru de avangardă (Teatrul „Eugen Ionescu”), înființarea unei serii de reviste de literatură și complexe culturale și a unor reviste de artă.” [7, p. 31] Aceste schimburi culturale cu România au constituit un pas important de recuperare a decalajelor și de diminuare a distanței dintre cele două culturi.

Mulți dintre intelectualii mișcării de recuperare a culturii și libertății proprii s-au stabilit în România, de unde au încercat să medieze integrarea culturii basarabene prin fluxurile de carte românească trimise în biblioteci, prin menținerea problemelor din Moldova în vizorul mass-mediei românești, prin intrarea în structuri politice cu caracter național etc. Aceste forme ale culturii sunt o cale de integrare într-un lanț de contextualizări adaptive la un alt nivel – cel al transcenderii supletivului teritorial spre o complexă asamblare culturală.

Evident, integrarea europeană – subiectul favorizat al politicului și socialului – nu poate trece indiferentă față de temelia culturală – literatura, care constituie cea mai durabilă punte de legătură cu lumea din Occident. Dacă am dori să găsim răspunsul la întrebarea de ce nu suntem înțeleși de către Vest (din punct de vedere al culturii/literaturii), nu ar fi complicat să identificăm soluția: un lector occidental nu poate percepe o literatură care a fost nevoită să arunce în subtext ceea ce nu putea fi lăsat în puterea textului. În schimb, cititorul din Est s-a specializat într-o lectură pe care Octavian Paler o numește „radioscopică, descoperitoare de sensuri subversive.” [7, p. 30] Intelectualii din partea estică a Europei sunt conștienți de faptul că afirmarea culturală este direct proporțională factorilor extraculturali, printre care istoria ocupă locul de frunte. Ca pretext artistic, istoria reușește să impresioneze, prin pana scriitorului care-i retușează contururile arse de pe harta timpului, așa cum se întâmplă, de exemplu în *Kasa Poporului* de Mitoș Micleușeanu.

Pentru culturile estice, *istoria* postbelică a dezvoltat ideea de integrare europeană ca pe un complex; apreciate ca „întârziere” față de modelele occidentale, ele (culturile) ar trebui să utilizeze un sistem de simboluri recognoscibil de artiștii din Vest. Acesta

este un risc al repierderii identității abia regăsite și a originalității intraductibile. Nici o direcție literară nu se impune în acest Est fără a-și dovedi descendența occidentală. În context, „retardarea istorică cristalizează o receptare nedreaptă, de provincialism și de inferioritate valorică, pentru operele produse în Est.” [1, p. 17]

Existența unui complex al teritorialității ca spirit suprauman diminuează posibilitățile de persuasiune ale scriitorilor; ei devin exponenți ai problematicilor regionale și prizonieri ai obsesiilor și frustrărilor de integrare, care, pentru basarabeni, este posibilă doar prin calea transromână, prin conștientizarea și asimilarea acestei culturi: „Pentru cultura din Republica Moldova recuperarea apartenenței la cultura română premerge, constituie o bună repetiție pentru integrarea culturală europeană. După o jumătate de secol de barbarie ideologică, regăsirea identității naționale și a principiilor democratice constituie o prioritate pentru teritoriul dintre Prut și Nistru. Fără o integrare profundă a culturii române, fără cultivarea unui limbaj comun, inteligibil, nu ne putem valorifica specificul local, experiența multiculturală dobândită în urma succesivelor ocupații rusești și a conviețuirii cu minoritățile alogene.” [1, p. 17]

Integrarea este, întâi de toate, un proces cultural ce implică transformarea mentalității și schimbarea viziunii asupra individului și a comunității, iar la mijlocirea lui au contribuit, cel mai frecvent, structurile independente. Limitarea comunicării și absența deschiderilor spre spațiul exterior demonstrează cu precădere existența unor defecte ale culturii și specificului național. Punctele de legătură trebuie să ne ofere niște oglinzi în care se reflectă polii culturali. Dacă nu realizăm traduceri și nu ne promovăm valorile proprii, atunci relația refractară e sortită nonsensului. Ne putem cunoaște mai bine printr-o comparație acerbă cu alte modele și sisteme, dar prin izolarea termenilor comparativi vom reuși doar să atribuim occidentului emblema de spațiu tabu. Pentru a evita cele două consecințe extreme – naționalismul izolaționist și cosmopolitismul – e necesară identificarea unei modalități de îmbinare a spiritului protestatar (occidental) pentru modernizarea culturală și valorificarea potențialului creativ autohton. Epoca de glorie a discursului de tip etnic trebuie să treacă într-o abordare a identității din optica unor valori comune.

O altă opinie asupra decalajului Est-Vest o aduce James Newcomb care afirmă că această diferență o formează concepția despre viață, analizată prin problema morții: „Diferența dintre Est și Vest, din acest punct de vedere, este că în Vest se pune întrebarea «ce trebuie să facă o persoană în perspectiva morții», iar în Est «ce trebuie să fie o persoană în această perspectivă»”. [3, p. 22] Balanța dintre *a face* și *a fi* favorizează materialismul. Preocuparea pentru propria imagine nu a lipsit nici în perioada de vârf a cultului socialist. Așa au reușit să funcționeze simultan două literaturi – una *oficială*, aservită politiciii, și alta *de rezistență*, care nu-și abandonează criteriile. Această idee a fost exprimată în 1949, în perioada de vârf a cultului socialist, și de Tvardovskii (citat de N. Savostin) care spunea: „La noi se încurajează cu premii staliniste așa-zisul «lut» spiritual și se ponegrește «pâinea de calitate» , însă cititorul e atras de pâinea defăimată, deoarece se convinge în chip empiric că «lutul» nu-l satură”. [5, p. 138]

În 1998, Octavian Paler spunea că nu este posibil un dialog real între Vest și Est din cauza existenței unei cortine psihologice, ridicată mult mai durabil (și camuflată, în același timp) după căderea celei de fier, suplinită și de acțiunea a două logici diferite: „O logică a Vestului, pragmatică, egoistă, uneori chiar cinică, în care țările din Est reprezintă un soi de Europă inferioară, locuită de europeni de categoria a doua (în țările central-europene) sau de categoria a treia (în țările aflate, ca noi, la porțile Orientului). Și o logică a Estului, tulbure, resentimentară, suspicioasă, plină de răni necicatrizate și de derute”. [4, p. 40] Nu vom încerca să negăm acest fapt deoarece postcomunismul nu e decât o nouă formă de boală, pentru care nu există anticorpi, iar aceasta dublează riscurile și pericolele. Operația de colectivizare a mentalității este mai dificilă decât echivalenta ei economică. Pe de altă parte, din perspectiva postcomunismului, europenitatea nu este doar o problemă diplomatică, dar e și contraproductivă, Estul fiind judecat strategic de către Occident. Atitudinea ar putea genera repulsie, cum se și întâmplă cu grupurile de *risc ideologic* (de ex: populația îmbătrânită) și ar spori pericolul cortinei psihologice.

Îndrăznesc să cred că astăzi lucrurile s-au schimbat spre bine. Evoluția nu mai are nevoie să fie *evoluție*, în timp ce *istoria* este deja *istorie*. Prin literatură am reușit să pășim puntea de legătură cu Occidentul, să punem în valoare personaje moderne inspirate din cotidian, să prezentăm subiecte banale, dar pătrunse de seva contemporaneității, să fragmentăm conștientul artistic în conștiință integratoare, să edificăm un zid trecutului, dar să nu-l zidim, să recuperăm ceea ce ne oferea interbelic, dar ne-a fost furat de postbelic și să tatonăm terenul prielnic sincronizării, ca semn al unei ascensiuni culturale.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Ciobanu Vitalie, *Complexele culturilor din Europa Centrală și de Est și integrarea europeană. Cazul românesc* // Contrafort, Anul VIII, Nr. 7-8, 2001, p. 17.
2. Kockel Ullrich, *Cultura și regimurile totalitare. Câteva gânduri îndreptate spre dialogul contradictoriu*// Caiete critice: revistă lunară de critică literară și informație științifică, nr. 1-4 (122-125) – București: Editura Univers Enciclopedic, 1998, p. 33.
3. Newcomb James, *Rădăcinile culturii se regăsesc în timp și conștiință*// Caiete critice: revistă lunară de critică literară și informație științifică, nr. 1-4 (122-125) – București: Editura Univers Enciclopedic, 1998, p. 21-23.
4. Paler Octavian, *Este posibil, azi, un dialog Est-Vest?*// Caiete critice: revistă lunară de critică literară și informație științifică, nr. 1-4 (122-125) – București: Editura Univers Enciclopedic, 1998, p. 40-42.
5. Savostin Nicolai, *La umbra nukului ...personal*// Nistru, nr. 10, 1988, p. 132-139.
6. *Specificul național în arta și literatura moldovenească*// Nistru, 1989, nr. 3, p. 120-135.
7. Titu Alexandra, *Ideologii în conflict*// Secolul 21, nr. 10-12, 2006, p. 30.